

Pravěké a historické nálezy z převisů v okolí Vysoké Lípy (sezóna 2005)

Vladimír Peša - Petr Jenč, VMG v České Lípě

V létě roku 2005 pokračoval komplexní archeologicko-přírodovědný výzkum skalních převisů v okolí Vysoké Lípy v Národním parku České Švýcarsko (*Svoboda a kol. v tomto ročníku*), jenž navázal na předchozí terénní práce v rámci grantového projektu „Poslední lovci-sběrači severních Čech“ (*Svoboda et. al. 2003*). Podobně jako v letech 1999 a 2001 přinesla sondáž vybraných lokalit zajímavé poznatky k pravěkému a historickému osídlení této členité krajiny. Kromě výzkumu ústřední lokality Okrouhlík u Dolského mlýna s bohatým mezolitickým osídlením sondař tým Jiřího A. Svobody také na dalších místech. Pod několika dosud neznámými skalními převisy byly dokumentovány objekty s lidskými aktivitami v mezolitu, zemědělském pravěku, v raném a vrcholném středověku a v novověku.

Období mladšího pravěku

Ústřední prozkoumaná lokalita **Okrouhlík** přinesla z postmezolitického období, podobně jako v r. 2001, pouze malý soubor pravěké keramiky (12 zlomků) bez chronologicky citlivějších znaků; jako celek ale plně odpovídá keramickému materiálu z okolních převisů. Je zřejmé, že postmezolitické vrstvy jsou z této lokality prakticky beze zbytku odstraněny. Pozornost proto upoutaly ostatní sondované lokality, z nichž Prasečí kámen a Šamanova rokle poskytly dobře čitelné kulturní vrstvy. Z nálezů věnuje následující přehled pozornost pouze keramice, která byla předmětem zpracování.

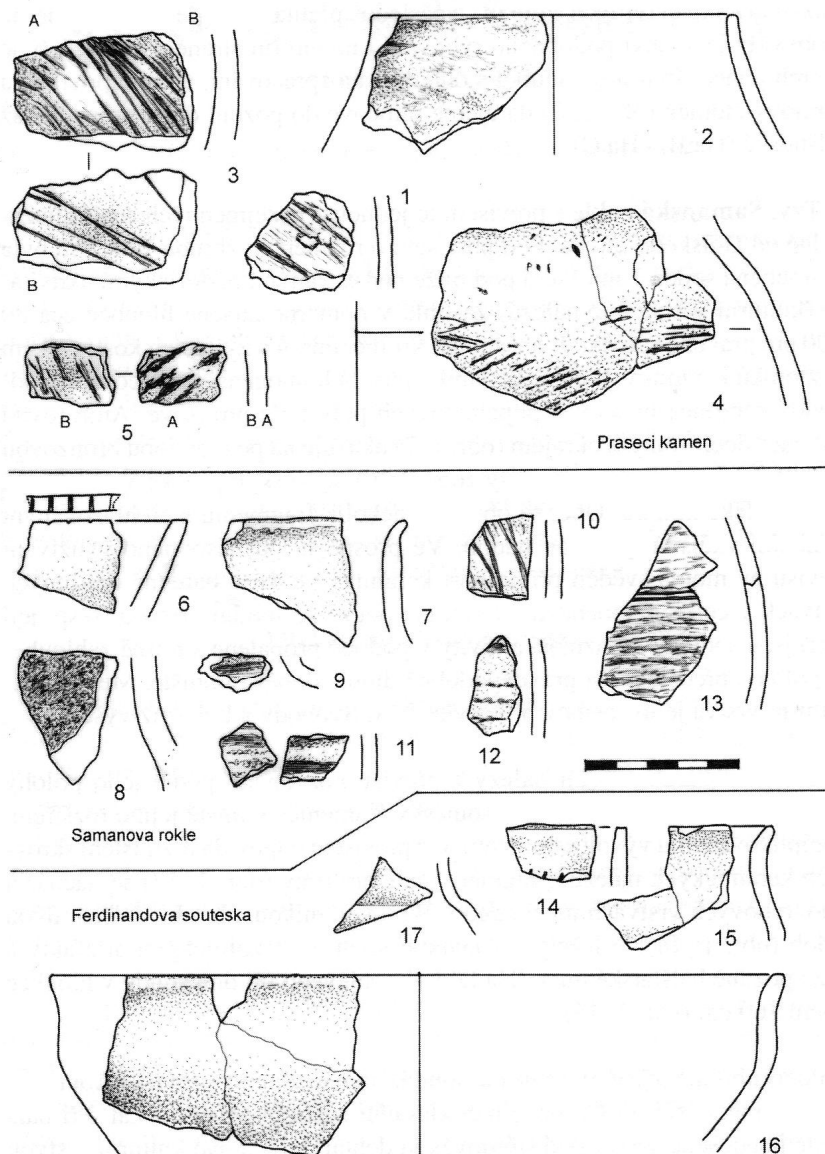
Převis pojmenovaný **Prasečí kámen** leží v jedné z krátkých bočních roklí, které ústí v horní polovině výšky Ferdinandovy soutěsky, vysoko nad řečištěm Kamenice. Sonda o rozměru 1 m² zachytila hnědou hlinitopísčitou kulturní vrstvu, která byla žlutým pískem oddělena od kulturní vrstvy s mezolitickými nálezy. Tato pravěká vrstva obsahuje malou trychtýřovitou jámu o hloubce zhruba 20 cm a šířce ústí ca. 40 cm a s ní patrně související dvě kúlové jamky různé velikosti (průměr 12 a 6 cm)¹⁾. Z nálezů odtud pochází 27 zlomků keramiky, která vykazuje jednotný charakter. Blíže rekonstruovatelné jsou dvě nádoby, z nichž větší měla rozpětí kolem 30 cm. Objevuje se

podobně jako na ostatních lokalitách charakteristický způsob úpravy nádoby, kdy je povrch nejprve zdrsněn nepravidelným rýhováním – patrně pomocí svazku klacíků či tvrdých stonků – a následně přehlazen a přeleštěn. Poměrně neobvyklý je výskyt podobného rýhování i na vnitřní straně nádoby, kdy je povrch ponechán hrubý. Soubor s ohledem na zpracování, úpravu povrchu a okrajový zlomek (obr. 1: 2) datujeme rámcově do pozdní doby bronzové až halštatské (Ha B – Ha C).

Tzv. **Šamanská rokle** s převisem je jednou z bezejmenných roklí jihozápadně od Dolského mlýna. Pod převisem o rozměrech zhruba 10 x 3 m byla vyhloubena sonda 1 m², která pod blíže nedatovanými historickými aktivitami (kulturní vrstva bez nálezů) zastihla v poměrně značné hloubce cca 80-100 cm pravěké souvrství, obsahující kromě uhlíků a zvířecích kostí celkem 47 zlomků keramiky. Soubor keramiky působí homogenně, zpracováním odpovídá keramice lužických popelnicových polí doby bronzové. Amforovitá nádoba s dochovaným okrajem (obr. 1: 7) ukazuje na pozdní dobu bronzovou (Ha B), přesekávaný okraj mísy (obr. 1: 6) se vyskytuje také v halštatské billendorfské kultuře. Opět se objevuje několik fragmentů s přehlazovaným drsněním vnějšího povrchu nádob. Ve prospěch vícenásobného využívání převisu by mohla svědčit přítomnost keramiky ve dvou barevně odlišených vrstvách v celkové mocnosti 20 cm, ale pouze se spodní vrstvou (resp. její bází) jsou spojeny výraznější aktivity v podobě propálené a mírně zahloubené polohy, představující pravděpodobně dlouhodobější ohniště. Mezolitická kulturní vrstva je uvedena v příspěvku J. A. Svobody a kol. (viz výše).

Odlišný charakter mají nálezy z převisu nazvaného podle jeho polohy **Ferdinandova soutěska** na dně soutěsky Kamenice v místě jejího rozšíření. Komplikovanému vývoji sedimentů pod převisem odpovídá rozmístění skrovných keramických nálezů. Fragment malé amforky (obr. 1: 17) se nacházel v povrchových vrstvách mezi středověkou keramikou, zlomky dalších dvou nádob (obr. 1: 14,15) ležely v souvrství spolu s mezolitickými artefakty a torzo pozdně halštatské mísy (Ha D) bylo objeveno při dnu sondy v hloubce kolem 160 cm (obr. 1: 16).

Pozoruhodné zjištění přinesla sondáž nenápadného převisu **Šibeniční kámen**, který leží při České silnici klesající směrem do nitra skal. Při bázi světlé hnědošedé vrstvy pod středověkou dehtárnou – a nad kulturní vrstvou s mezolitickými nálezy - byl objeven osamocený menší zlomek z výduť pravěké nádoby o nepravidelné síle stěn, jejíž přehlazený povrch byl slabě zdrsněn patrně trávou nebo jiným organickým materiálem, částečně zřetelným v podobě otisků stébel. Zlomek se tedy řadí k podobné keramice z ostatních

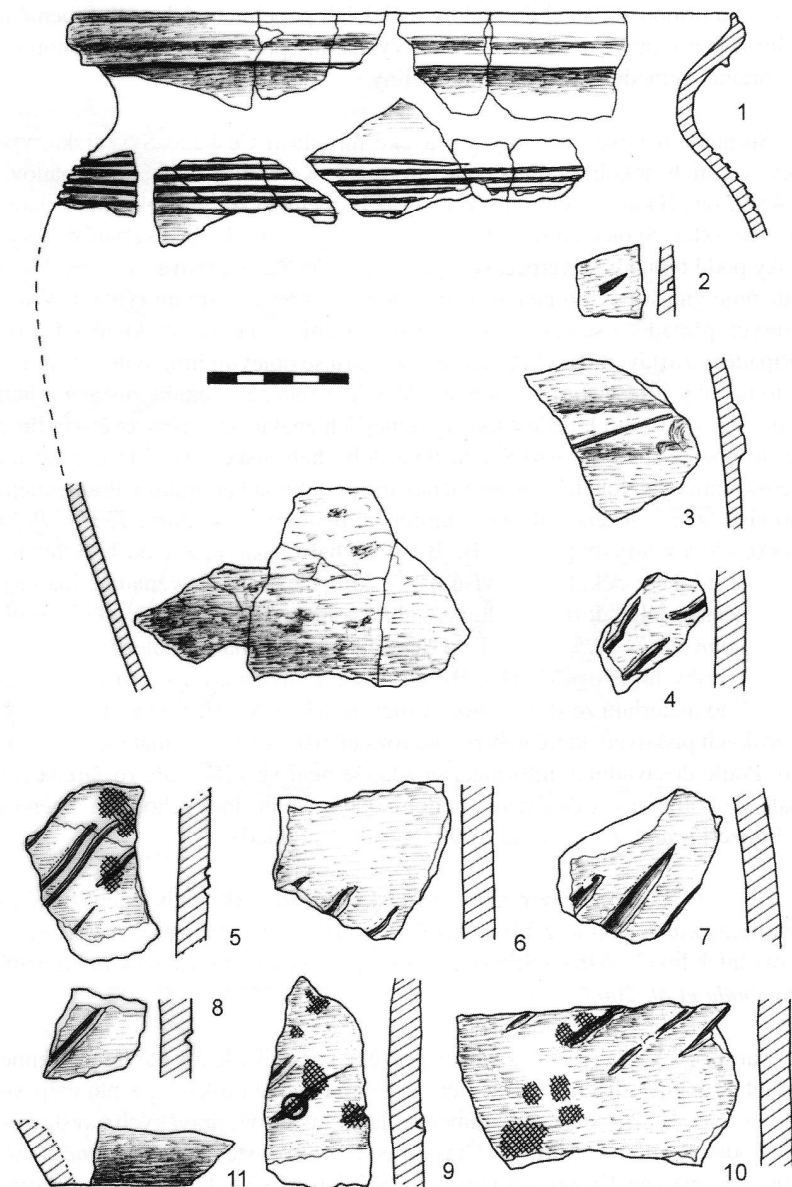
Obr. 1 - Keramika pozdní doby bronzové a halštatské pod převisy v okolí Dolského mlýna. Měřítko = 5 cm.

lokalit a připouští dataci do období lužických popelnicových polí. Šibeniční kámen je pro pravěké osídlení oblasti významný především svou polohou již za hranicí zemědělsky využitelné krajiny.

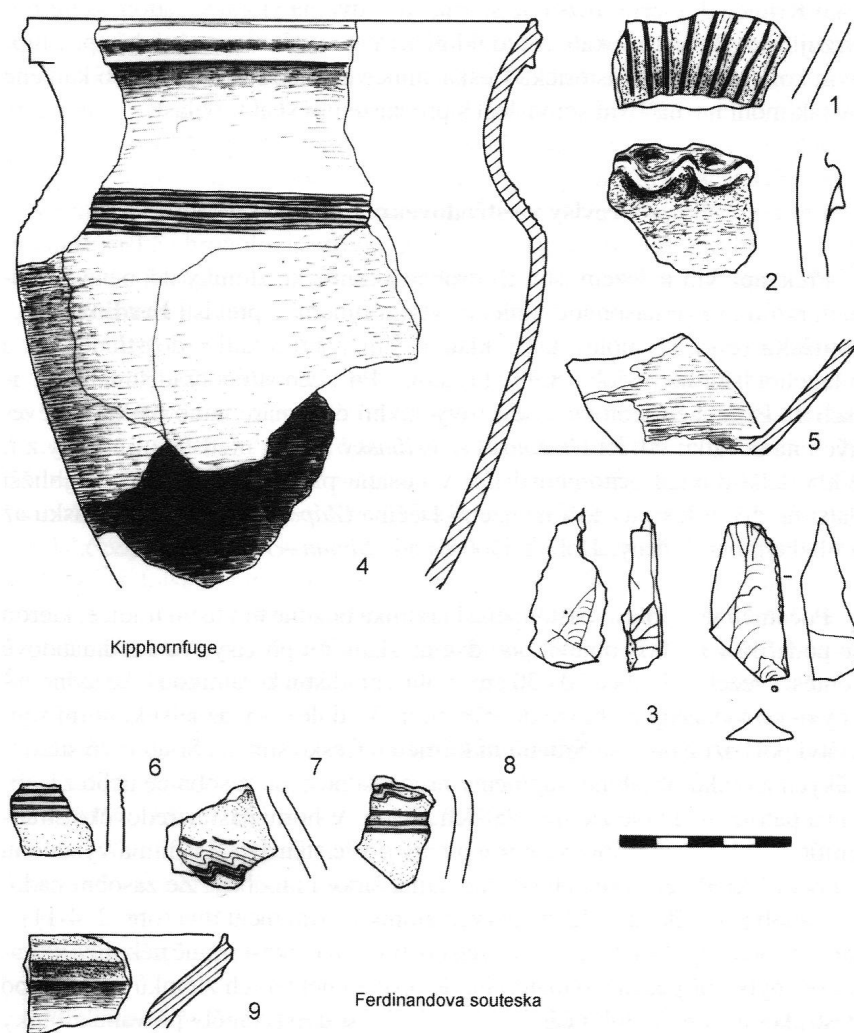
Shrňme-li nové poznatky k pravěké minulosti Českého Švýcarska, vyplývá z nich několik zajímavých informací. Keramika z lokalit Šamanova rokle, Prasecí kámen, Okrouhlík a patrně i Šibeniční kámen vykazuje jednotný charakter. Společnými znaky jsou převažující tvrdší výpal keramiky a vysoký podíl typicky „severočeské“, převážně zaleštěné užitkové výzdoby, která zdršňuje vnější povrch nádob nepravidelnými přerušovanými rýhami. V některých případech se rýhy objevují i na vnitřní straně nádob, které v těchto případech zůstávají nevyhlazeny. Podle tvarů se objevují hrncovité a amforovité nádoby i mísa. I přes podobný charakter nálezů z lokalit zůstává jejich datování vzhledem k nedostatku výraznějších znaků spíše rámcové – řadíme je do pozdní doby bronzové (Ha B) a doby halštatské (Ha C-D₁). Z dosud prozkoumaných lokalit v okolí nacházíme podobnou keramiku v Pramenném převisu (zde nalezeno mj. torzo amfory billendorfské kultury, *Jenč – Peša 2000, 18*) a v Sojčím převisu (Ha B a doba halštatská?) jižně od Jetřichovic. Známe ji také z několika převisů na Českolipsku včetně významné lokality severočeské billendorfské kultury – abri Donbas u Mimoně (*Svoboda et al. 2003, obr. 22.7, 14.5: 489*). Tato keramika je odlišná od nálezů z lokality mladší doby bronzové (B D – Ha A) na Pfaffensteinu a zatím i od o něco mladšího materiálu ze stolové hory Lilienstein (Ha A – Ha C) na saské straně Labských pískovců, které nabízejí nejrozsáhlejší srovnávací materiál v regionu. Podle dosavadních informací se zdá, že není ve větší míře rozšířena ani dále v okolí Pirny a Drážďan²⁾, podobně jako chybí jihovýchodním směrem v Pojizeří (*např. Jenč – Peša 2000 – ucelený přehled*).

Lokality zkoumané v r. 2005 neposkytly žádné doklady eneolitického osídlení, které známe z blízkého ústředního převisu Dolský mlýn, nebo z okolních lokalit Arba u Srbské Kamenice a Sojčího převisu na k.ú. Studený (*Svoboda et al. 2003*).

Zatímco většina převisů s nálezy pravěké keramiky leží v otevřené krajině podél Kamenice, Šibeniční kámen je jednou z mála lokalit již hlouběji ve skalách, která přináší alespoň rámcové datování aktivit pravěkých návštěvníků. Podobně situované převisy Čínská zeď I, Stříbrné stěny (*Peša – Jenč 2003, 2004*) a jeskyně Kipphornfuge na výběžcích masívu Großer Winterberg, datované ojedinělými nálezy keramiky do období šňůrové keramiky a do lužických popelnicových polí (obr. 3 – nahoře), mohou souviset s labskou pravobřežní komunikací, kdy neprůchodný břeh Labe mezi dnešním Hřenskem

Obr. 2 - Soubor středověké keramiky z převisu Šibeniční kámen na České silnici. Kroužek u č. 9 označuje místo odebrání vzorku připečení.

Obr. 3 - Nahoře: Jeskyně Kipphornfuge u Schmilky s keramikou šňůrové kultury (2), lužické kultury (1), pozdně hradištního období (4), vrcholného středověku (5) a dva silicity z pravěkého souvrství (3).

Dole: Ferdinandova soutěska – raně středověká (6 - 8) a pozdně hradištní (9) keramika. Ilustrace V. Peša.

a Schmilkou vyžadoval jeho obcházení právě přes jihozápadní úbočí Winterbergu. Pronikání do nitra skalnaté krajiny potvrzují také lokality objevené na podzim 2006 na saské straně, z nichž je v případě Abri K-65a na středním toku Křinice doloženo rozsáhlejší ohniště s dvěma zlomky nádob, které potvrzují pravěké stáří lokality. Do údolí Křinice ústí relativně dobře prostupným koridorem také historická Česká silnice a nález od Šibeničního kamene by tak mohl naznačovat souvislost s procházením skalní oblastí.

Převisy ve středověku a novověku

Překvapivým nálezem jsou tři drobné keramické zlomky zdobené hřebem rytou mnohonásobnou vlnicí a rytými liniemi z převisu **Ferdinandova soutěska** (obr. 3 – dole), které kladou využívání lokality do střed- nebo mladohradištního období (8/9. - 11. stol.). Po třech středohradištních lokalitách na Brtnickém potoce v severovýchodní části národního parku, objevených na počátku 90. let (*Pažourek – Velímský 1995*), představují nálezy z r. 2005 další doklad přítomnosti lidí v dosahu pískovcových skal. Nejbližší další hradištní lokality leží na území Děčína (*Zápotocký 1977*) a v Sasku až v blízkém okolí Pirny (Dohna, Dohma ad., *Simon – Hauswald 1995*).

Početněji je v oblasti zastoupena keramika pozdně hradištní tradice, kterou se podařilo v r. 2005 objevit pod dvěma skalními převisy. Ve Ferdinandově soutěsce ležel v hloubce 20 - 30 cm spolu s hradištní keramikou také jednoduchý okraj vytažený na hraně do lišty (obr. 3 - dole). Výraznější kulturní souvrství pochází z převisu **Šibeniční kámen** u České silnice. Soubor 76 středověkých zlomků obsahuje fragmenty hrnce, silnostěnné zásobnice nebo zásobnic a patrně ojedinělé zlomky dalších nádob. V horní části středověké stratigrafie převládaly zásobnicové fragmenty o síle stěn 10 - 11 mm a výzdobou v podobě krátkých šikmých rýh kolísající šířky i hloubky. Ze zásobní nádoby/nádoby je dochováno 12 stěnových zlomků a fragment dna (obr. 2: 4-11) – vesměs opálených do tmavě hnědých odstínů a na vnější straně několika zlomků se zbytky připečeného materiálu. K opálení některých zlomků došlo až po destrukci nádob. V dolní části středověkého souvrství měly převahu zlomky středně velkého hrnce s průměrem ústí 24 cm, silou stěn 5 mm a hnědého redukčního výpalu s makroskopickým ostřivem vystupujícím na povrch (obr. 2: 1). Okraj je profilován dvěma lištami, na plecích hrnce začíná krátká rytá šroubovice. Na povrchu nejsou znatelné žádné připečeniny. K hrnci náleží zhruba 50 zlomků, tedy dvě třetiny celkového množství keramiky získané sondáží. Z ostatních zlomků je třeba uvést fragment větší nádoby s horizontálním žlábkem a malý zlomek s vrypem (obr. 2: 2), oba z horní části souvr-

ství, a dále fragment s plochou lištou a rýhou (obr. 2: 3) ze spodní části středověké vrstvy.

Soubor ze Šibeničního kamene odpovídá profilací okraje, rytou výzdobou se šroubovicí a dlouhými šikmými vrypy keramice pozdně hradištní tradice (*Klápště 1994*, obr. 55-58). Také slabší síla stěn nádob – s výjimkou fragmentů s vrypy – ukazuje již na mladší období. Blízkou analogii k hrnci s rytými plecemi a profilovaným okrajem představuje torzo nádoby, objevené speleology v nízké výklenkové jeskyně Kippornfuge mezi Hřenskem a Schmilkou (obr. 3 – nahoře). Hrnci má ostřejší výduť a je R. Spehrem na základě saské chronologie středověké keramiky datován do druhé poloviny 12. století (Ortsakten Schmilka, Landesamt für Archäologie Dresden). Hrnci ze Šibeničního kamene svým tvarem odpovídá vrcholně středověké keramice a bude náležet až 13. století. Další pozdně hradištní (resp. hochmittelalterliche) lokality na území Saského Švýcarska leží na Labi a jsou známé převážně z nepublikovaných povrchových sběrů (Schomberg nad Bad Schandau, Lilienstein – *Coblenz 1967*, Königstein, Halbestadt bei Ebenheit; dále od Labe pouze Hocksteinhöhle u Hohnsteinu).³⁾ Nejstarší keramika z těchto lokalit je datována do konce 12. a počátku 13. století a mohla by souviset se zajištěním labské cesty soustavou českých pevností, z nichž Königstein je uváděn již v r. 1241 při podpisu hraniční listiny Václavem I. (*Meiche 1927*). Na české straně nabízejí srovnávací materiál lokality na území Děčína (*Zápotocký 1977*) nebo Horka u Chlumce, spojovaná s určitou pravděpodobností s raně středověkým královským hradem Chlumec. Horka podle keramiky z povrchových sběrů zanikla v závěru první poloviny 13. století (*Rusó 1988*, profilované okraje typu 539 např. Tab. 25, 34, 35). Na rozhraní raného a vrcholného středověku patří zatím ojedinělé nálezy keramiky ze samotného Českého Švýcarska (převis Chatař u Jetřichovic – *Peša–Jenč 2003*, 64-65, dehtárna u Vysoké Lípy – *Lissek 2004*, 88). Z uvedeného přehledu je zřejmé, že krajina Labských pískovců včetně okrajových částí skal byla přinejmenším od přelomu 12. a 13. století častěji navštěvována – a jak dokládá dehtařská lokalita Šibeniční kámen – také exploátována.

Vrcholně středověká keramika byla v r. 2005 objevena pouze pod převísem Okrouhlík v počtu 6 malých stěnových zlomků hrubé, neglazované hrnčiny slabší síly střepu, s níž případně mohou souviset zbytky železných předmětů (patrně hřebík, klíнец/skoba a další neurčitelné fragmenty). Neobvyklá je absence novověké keramiky v převisech Šamanova rokle a Prasečí kámen, ale s tímto obdobím může v případě Šamanovy rokle souviset nedatovaná historická kulturní vrstva a nepochybně i rytiny na stěně. Osamocený glazovaný zlomek novověké hrnčiny z převisu Ferdinandova soutěska pochází spolu

s pravěkým a středověkým fragmentem z podpovrchové vrstvy a nepřispívá k vyjasnění složitějšího vývoje sedimentů na lokalitě. Novověký soubor z Okrouhlíku není blíže datovatelný, ale vzhledem k početnějšímu výskytu kameninových nádob pravděpodobně bude souviset s obdobím turistického zájmu o krajinu Českého Švýcarska od konce 18. století. Nejmladší využívání převisu dokládá zbytek celtoviny s železným okem, který je datovatelný do první poloviny 20. století.

Literatura

- Coblentz, W. 1967: Zur frühesten Besiedlung des Liliensteines in der Sächsischen Schweiz. Ausgrabungen und Funde 12, 83-86.
- Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mosteck. Most.
- Jenč, P. – Peša, V. 2000: Nejstarší osídlení severních Čech. Česká Lípa.
- Lissek, P. 2004: Výroba dehtu a smoly v Českém Švýcarsku. Minulosti Českého Švýcarska 2, 75-93.
- Meiche, A. 1927: Historisch-Topographische Beschreibung der Amtshauptmannschaft Pirna. Dresden.
- Pažourek, V. - Velímský, T. 1995: Nově zjištěné raně středověké nálezy z Labských pískovců - příspěvek k počátkům slovanského osídlení ve Šluknovském výběžku. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v l. 1983-1992, 197-212. Most.
- Peša, V. - Jenč, P. 2003, 2004: Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska I-II. Minulosti Českého Švýcarska 1: 58-79; 2: 43-53. Krásná Lípa.
- Rusó, A. 1988: Příspěvek k poznání slovanské lokality v Chlumci, poloha Horka. Archeologické výzkumy v severních Čechách 14. Teplice.
- Simon, K. - Hauswald, K. 1995: Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Zu den ältesten sächsisch-böhmischen Verkehrswegen über das Osterzgebirge. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 9-98.
- Svoboda, J. A. et. al. 2003: Mezolit severních Čech. Dolnověstonické studie 9. Brno.
- Zápotocký, M. 1977: Slovanské osídlení na Děčínsku. Archeologické rozhledy 29, 521-553.

Poznámky

- ¹ Profily a dokumentace nálezových situací budou publikovány v připravovaném komplexním zpracování mezolitických nálezů.
- ² Za informaci děkujeme L. Nebelsickovi, W. Enderovi (Landesamt für Archäologie Dresden) a S. Holtermannové (Stadtmuseum Pirna).
- ³ Keramika je uložena v Landesmuseum für Vorgeschichte v Drážďanech a Stadtmuseum Pirna; t.č. se zpracovává.